

Péterfy Jenő önképzőkori működése.

Péterfy Jenőt, a magyar gondolat és tudományos próza egyik legkiválóbb művelőjét 1866 őszén atyja, a nyugalombavonulása előtt álló gazdászati intézeti igazgató, a várbeli Kovachich-családnál helyezte el az Országház-utca 100. szám alatt lévő házában s egyidejűleg kivette a pesti piaristák iskolájából, hogy a budai egyetemi főgimnázium VII. osztályába irassa. A tizenhatéves ifjú a kiegyezés hajnalán, a nemzet nagy esztendejében, de a szép multa visszatekintő intézetnek is egyik fényes szakaszában lett budai diák. A főgimnázium élén akkor Lutter Nándor, a M. T. Akadémia levelező tagja állott s a tanári karban nem kevésbé jelentékeny egyéniségek munkálkodtak, mint Ribáry Ferenc, Szamosi János, Ponori Thewrewk Emil, Vass József stb.¹ Péterfy Jenő² tehetsége új környezetében is hamarosan kitűnik, — már az első félévben a népes osztály tanulmányi rangsorában a negyedik helyet foglalja el és általános *kitűnő* előmenetelét mindvégig meg is tartja. Erkölcsi viselete példás, figyelme feszült, szorgalma pedig ernyedetlen.

De nemcsak szorosan vett iskolai kötelezettségeinek felelt meg ilyen dícséretesen a jeles tanuló, olvasottsága, írói készsége mindinkább gazdagodó általános érdeklődése, korán megmutatkozó kritikai érzéke — s nem utolsósorban rokonszenves egyénisége is — már az első esztendőben vezetőszerepet biztosít számára az Önképző Egyletben. Társai a Bírálóválasztmány és az Évkönyv szerkesztő bizottságának tagjává választják, nyolcadikos korában pedig az Egylet alelnöke és a Bíráló-választmány elnöke.

Nemcsak az iskola, de az Önképző Egylet is egyik kiemelkedő korszakát éli ezekben az esztendőekben. Az értékes tanároknak értékes tanítványaik vannak. Az Egylet tiszteletbeli elnöke természetesen maga a főgimnázium igazgatója, míg elnöke Szamosi János, Péterfy osztályában a görög nyelv és irodalom tanára. Szamosi minden tudásával és lelkesedésével vezeti a reábitott Egyletet s ez lehet elsősorban a magyarázata annak, hogy az 1866/67-iki oly „többszörösen megcsontított s örvendős körülmények által kellemesen megzavart tanévnek“ is — amint ezt a ma már természeténél fogva ritkaságszámba menő Évkönyv előszava írja³ — olyan figyelemreméltó a munkássága. A 33 munkálótág 46 prózai művet és 61 költeményt adott be, amelyekből a bírálók 19 prózát és 46 költeményt el is fogadtak. Az Egylet ünnepi szónoka ebben a tanévben Darányi Ignác. Ő intéz szöveget az egyleti tagokhoz az év elején, ő szól Kölcsey Himnuszának szelleméről és ügyesen megfogalmazott

¹ Szalay Gyula: A királyi egyetemi katolikus gimnázium története, Budapest, 1937. Továbbá: Tudósítvány a budai királyi egyetemi főgimnáziumról. 1867/8.-diki tanévben, Budán, 1868.

² Neve a főkönyvekben több ízben Péterffy-bejegyzéssel szerepel.

³ A budai királyi egyetemi főgymnasiunai Önképző Egylet negyedik Évkönyve, 1867. Budán, 1867.

beszédével ő búcsúztatja 1866 december 31-én az elmülő esztendőöt, hogy megemlékezzék a gyászról, mely Dessewffy, Klauzál és Czuczor halálával a nemzetet érte, de a reménységről is, mely joggal támadhatott akkor a lelkében. A két hivatalos költő: Kelmönffy Lajos és Scheinast Károly, a kritikus és az értekező Péterfy Jenő.⁴ Bírálatait szigorúsága ellenőro is elismerik az egyleti tagok, értekezéseit pedig őszintén megtapsolják.

Tanárai közül Péterfyro minden bizonnal a történetíró Ribáry Ferenc volt a legnagyobb hatással, akinek tudományos megítélése máig hiányos és talán kissé felületes is. Ribáry kelti fel növendéke érdeklődését a történelem, az antikítás iránt és ő adja kezébe Mommsen műveit. Hetedikes korában Péterfy két értekezést nyújt be. Mind a kettőt elfogadják, mind a kettő történelmi tárgyú. Az egyik *Schweiz őskori cölöpéptményeiről*, a más-ik *Tiberius Sempronius Gracchus*-ról szól. A tárgyalasztás feltétlenül Ribáry jótékony hatására mutat. Csak nyolcadikos korában, a pályaválasztás küszöbén nyúl a tanárnak készülő Péterfy irodalomtörténeti tárgyhoz, amikor *Goethe Faust*-ját dolgozza fel, de amennyire ki tudjuk következtetni, ezúttal is kikérte tanára tanácsait és nem feledkezett meg a Fausttal kapcsolatos történelmi mozzanatok kiemeléséről sem. Középkiskolai tanulmányainak ez utolsó esztendeje egyébként az Önképző Egylet szempontjából már nem olyan termékeny. Alelnöki — voltaképen ifjúsági elnöki tisztjét — mindössze néhány hónapig láthatja el. Családi körülményei ismét változnak, atyja már „magánzó“, ő meg az első félévben betegeskedni kezd úgy, hogy a második félévben betegség címén ki is kell maradnia és év végén mint magántanuló tesz osztályvizsgát, — természetesen kitűnő eredménnyel. Nevét így is kitérülhetetlenül írta be a nagymultú Önképző Egylet történetébe.

Három ismeretes önképzőkori felolvasása közül a *Tiberius Sempronius Gracchus* címűnek a szövege van a kezünkben.⁵ Tanulmányozása rendkívül érdekes, mert minden erőszakolt belemagyarázás nélkül bizonyosságát adja Ribáry Ferenc jótékony nevelői irányításának és az ifjú Péterfy meglepően kiterjedt olvasottságának, aki már most sem elégszik meg az olvasmányaival való egyszerű elszámolással, hanem a történések mögül a lényeget, az embert szeretné kibontakoztatni.

Forrásait maga említi meg. Plutarchos Ed. Eyeh német fordításában, Mommsen *Römische Geschichte*-jének második kötetét a negyedik kiadásban, A. H. L. Heeren: *Geschichte der Revolution der Gracchen*, *Aus den kleinern historischen Schriften* sorozatban. Szilágyi Ferenc: *A Gracchusok revolútiója Rómában* c. tanulmányát olvasta, amely a *Klio* történelmi évkönyv második évfolyamában jelent meg. Továbbá haszonnal lapozgatta Rottech *Allgemeine Weltgeschichte*-jét, Josef Beck *Geschichte der Griechen und Römer*-jét és III. Napoleon császár Julius Caesarról írt művének második kötetét, amelyet Greguss Agost és Székely fordított nyelvünkre. Már az egyszerű vizsgálat megállapíthatja, hogy e bőséges bibliográfia nem a könyvcímek fitogtató felsoro-

⁴ Szalay Gy. i. m. 149. lap. Továbbá: A budai királyi egyetemi főgymnasiumi Önképző Egylet ötödik évkönyve. 1868/9., Budán, 1869. Első rész.

⁵ A budai királyi egyetemi főgymnasiumi Önképző Egylet negyedik Évkönyve, 1867. Budán, 1867. 114—142. ll.

lása; Péterfy értekezésében több olyan anekdóta és vonatkozás is van, amelyeket akkoriban csak a művek egyikéből-másikából merithetett.

Jeligéül Cato Censoriust idézi: „Mi lesz Rómából, ha többé egy államtól sem kell tartania?” S ez a Ribáry tanítását, de a 67-es szellemet és nemzet-tudatot is összegező idézet egészében végigvonul Péterfy e korai munkáján. Bevezetésül Róma történetének rövidrefogott hosszmetsetét adja, a néhány kunyhó kezdeti állapotától a királyságon át a „status főnnállásának hetedik századáig,” amikor a szélsőséges életformák, a „roppant gazdagság” és az „aránytalan nyomor” szinte szükségszerűen idézték elő a Gracchusok reform-törekvéseit. A nemeskeblű testvérpár idősebb tagjáról, Tiberiusról szól az értekező.

Tiberius Gracchus „valódi jellem egy oly elsatnyult időben; égő hazaszeretet s szabadságvágy a minden nemesb iránti apathia idejében; önfeláldozásra kész kebel az elnyomottak érdekeiért az egoizmus örömtelen korában: ily jellem ily időben, mint üstökös oly ritka”. Ha tetteinek indítóokait tekintjük, lelkünk emelkedik, sikertelensége azonban arra a lemondó tanulságra vezet, hogy a „súlyedés útján lévő nemzetet egyesek — bírjanak bár Tiberius Gracchus nemes szívével, Caius Gracchus lelkesedése, Cato, az utolsó republikánus törhetetlen jelleme — vagy Brutus hazaszeretetével, a súlyedéstől melybe mintegy a fatum által üzetve rohan, meg nem menthetik: azon szomorú tapasztalást tehetjük: hogy ama *lázás állapot*, mely alatt egy nemzet szabadságától megfosztatik, s rá a szolgaság bilincsei veretnek, — valamint a gyümölcsöző ősz után a rideg tél következik — éppoly természeti szükség. De térjünk Tiberiusra.”

E lelkes, ifjú üdeségében is megkapó bevezető után három ügyesen tagolt fejezetben ismerteti Péterfy a hős dicsőségét, bukását és végzettszerű halálát. Egész felépítése módszerében meglepő. Mint később az érett gondolkodó, már az önképzőkori felolvasó is az okokat keresi. A tettek és a jelenségek rugóit. Ezért sorakoztat fel minden keze ügyébe kerülő adatot mint érvet, például Tiberius Gracchus sikerének megértetésére. Családja előkelőségével, történelmi és politikai multjával adódó helyzeti előnyén kívül szép lelke és tiszteletreméltó műveltsége is hozzájárult ahhoz, hogy Tiberius a nép kedvence legyen, sikerének igazi titka mégis szónoki készségében rejtett. „Rendesen nyugodt, átgondolt logikája által meggyőző szónoklata csak néha-néha illeté a szenvedély húrjait. De ilyenkor ha nagy néptömegetől körülveve, szava a szószékről egy szép és igazságos célért lelkesülten hangzott, *rettenetes és meggyőzhetetlen volt*. Egy ellensége, egy ellene fondorkodó sem mert moccani, ha hallá e már csak igazságuk által is megdöbbentő szavakat.” S itt Tiberiusnak a vadállatokról tett hasonlatát idézi, melyet Plutarchos IX. fejezetében találhatunk meg.

Erő van ezekben a mondatokban a meggyőző, életeleven kép élénkállításának ereje. De amint a szónokló Tiberius Gracchust magunk előtt látjuk, úgy érzékeljük mintegy korát, melyben a „demoralisatiót” az arisztokrácia és a proletariatus egyaránt terjesztette, — o veszélyes mótelyt, — „mely ha egyszer egy nemzetbe befészkelte magát, majdnem kiirthatatlanná válik.” Salustiusra, Kineasra, Jugurthára hivatkozik a kor jellemzésének során, hogy egyúttal mérlegét is adja: „Egy eddig oly nagy nép s ennyire súlyedni! Való-

ban a római történet e szomorú lapja — jobban mint bármely más — tanúsítja: hogy az emberi természet s szellem, minden előbbi emelkedettsége dacára mennyire elkorcsosulhat, mennyire súlyedhet.“

Tiberius Gracchus, e kornak talán egyetlen igaz embere, ő legalább rendületlenül állt, mint „viharban zajló tengeren a világító-torony“, s aki mintsem hogy az árral továbbússzék, „nemes szíve inkább elmerülni“ készített. Bukását főképen kora magyarázza. Péterfy nem feledkezik meg arról, hogy Tiberius törvényének bővebb ismertetésével egyúttal annak bírálatát ne adja, amelyet abban lát, hogy törvényjavaslat minden üdvössége és emberisége mellett is — sőt bizonyos fokon annak hatására — a római birodalom nagy belső forrongását indította el, Cicérót idézve: „a belláborúk elolthatatlan fáklyáját gyújtá meg“. Ez a bírálat Tiberiust, az államférfiút kissé kárlozhatja, az embert azonban annál inkább emeli s annyi kétségtelen, hogy „ha működését siker nem koronázta, ha az eszközök horderejében csalódott, az nem neki rovandó fel hibául“. Halála megdöbbentő és igazságtalan és ezért állott a szabadság szelleme lefelétartott fáklyával sírjánál, mert nemcsak őt, „leghívebb bajnokát siratá, hanem egyszermind a népet is, mely legderékabbját megölte, s melyet elfajultsága miatt el kellett hagynia“. Utána Róma kétségtelenül megérett a „zsarnokság“ elviselésére.

Igy gondolkodik és ír a tizenhétéves Péterfy, s e megmaradt írása sokban magyarázata annak, miért voltak olyan készek és érettek már első cikkei, bírálati is, amelyekkel fellépett. Ez a megőrzött önképzőkori munkája ugyanis annyi módszerbeli rendszerességet, annyi szemléletes elevenséget, a tárgya iránt érzett akkora odaadó szeretetet mutat. S mondataiból is előtör már a későbbi stílusművész finom ritmikája. Fejlődésére az iskola és az Önképző Egylet feltétlenül kedvező hatást gyakorolt, de annyi bizonyos, hogy koránérő, korán beteljesedő tehetség volt.

Dénes Tibor.